

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2025-1.8>**Колб О. Г.,**

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-1792-4739

Пирожик О. В.,

депутат Волинської обласної ради,
уповноважений з антикорупційної діяльності
Комунального підприємства
«Волинський обласний фтизіопульмонологічний медичний центр»
Волинської обласної ради
ORCID: 0000-0001-5793-7433

ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ – ОДНА З ДЕТЕРМІНАНТ, ЩО СПРИЯЄ ВЧИНЕННЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ЧАСТИНИ

VIOLATION OF THE ESTABLISHED PROCEDURE FOR INFORMATION SUPPORT IN THE FIELD OF MILITARY SERVICE IS ONE OF THE DETERMINANTS THAT CONTRIBUTE TO THE COMMISSION OF UNAUTHORIZED ABANDONMENT OF UNITS BY SERVICEMEN

У даній науковій статті здійснено аналіз інформації, пов'язаної з самовільним залишенням частин (СЗЧ) військовослужбовцями Збройних Сил України (ЗСУ) та інших військових формувань, та визначені існуючі у зв'язку з цим основні проблеми.

Зокрема, встановлено, що однією з детермінант, яка сприяє вчиненню зазначеного кримінального правопорушення, є порушення у військових частинах порядку інформаційного забезпечення у сфері військової служби, які виражаються у різноманітних формах, а саме – у: ненаданні відповідних відомостей відносно осіб, які вчинили СЗЧ; недотримання строків подачі даних за такими фактами; наданні неповної або неточної інформації з цього приводу тощо.

Крім цього, у зазначеній роботі доведено діалектичний взаємозв'язок інформаційного забезпечення з випадками СЗЧ, який проявляється у недотриманні відповідними командирами і службовими особами у системі ЗСУ та інших військових формуваннях правил обліку військовослужбовців, які вчинили СЗЧ, їх виведення зі штату військового підрозділу, фінансового та іншого забезпечення, що не тільки знижує рівень боєздатності військової частини, але й негативно впливає на морально-психологічний стан інших військовослужбовців, включаючи так званих «новобранців».

Виходячи з цього, у вказаній науковій статті обґрунтована необхідність у випадках вчинення СЗЧ здійснювати комплекс запобіжних заходів не стільки щодо конкретного правопорушника, скільки відносно детермінаційного комплексу причин і умов, які сприяють останньому у здійсненні своїх протиправних намірів, шляхом, зокрема, їх нейтралізації, блокування тощо, що дасть можливість підвищити рівень відповідальності як командирів, так і підлеглих військовослужбовців з питань, які мають пряме відношення до виконання бойових завдань щодо захисту нашої держави від воєнної агресії з боку росії.

Ключові слова: інформаційне забезпечення; встановлений порядок; військовослужбовець; самовільне залишення частини; військова частина; детермінанти; причини; умови; кримінальне правопорушення.

This scientific article analyzes information related to the unauthorized abandonment of units (UUA) by servicemen of the Armed Forces of Ukraine (AFU) and other military formations, and identifies the main problems existing in this regard.

In particular, it was established that one of the determinants that contributes to the commission of the specified criminal offense is the violation of the procedure for information support in military units in the field of military service, which is expressed in various forms, namely: failure to provide relevant information regarding persons who committed UUA; failure to comply with the deadlines for submitting data on such facts; provision of incomplete or inaccurate information on this matter, etc.

In addition, the aforementioned work proves the dialectical relationship between information support and cases of SZCH, which is manifested in the failure of relevant commanders and officials in the system of the Armed Forces of Ukraine and other military formations to comply with the rules for accounting for servicemen who committed SZCH, their removal from the staff of the military unit, financial and other support, which not only reduces the level of combat readiness of the military unit, but also negatively affects the moral and psychological state of other servicemen, including the so-called "recruits".

Based on this, the mentioned scientific article substantiates the need in cases of committing a SZCH to implement a set of preventive measures not so much in relation to a specific offender, but in relation to the determinant complex of reasons and conditions that contribute to the latter in carrying out their unlawful intentions, by, in particular, neutralizing, blocking, etc., which will make it possible to increase the level of responsibility of both commanders and subordinate military personnel on issues that are directly related to the performance of combat missions to protect our state from military aggression by Russia.

Key words: *information support; established procedure; serviceman; unauthorized abandonment of the unit; military unit; determinants; reasons; conditions; criminal offense.*

Постановка проблеми. Як показує практика та результати емпіричних досліджень у сфері військової служби в Україні [1, с. 25-36], однією з детермінант, яка знижує рівень військової дисципліни та сприяє вчиненню правопорушень особами, що безпосередньо задіяні при виконанні бойових завдань на фронті зіткнення з державою-агресором, є порушення командирами різних рівнів та відповідальних за цей напрям службової діяльності суб'єктами встановленого порядку інформаційного забезпечення діяльності тих чи інших підрозділів ЗСУ та інших військових формувань [2].

Показовим у цьому сенсі можна назвати таке кримінальне правопорушення, як СЗЧ, яке на сьогодні є найбільш складною проблемою, що не тільки знижує рівень бойової готовності військових частин, які задіяні на фронті, але й створює сприятливі умови для вчинення зазначеного та інших правопорушень у сфері військової служби України [3]. Зокрема, тільки у 2023 році кількість кримінально карних СЗЧ в Україні сягнула 28 тисяч 666 випадків або в 2,1 рази більше, ніж у 2022 році (13 тисяч 766 злочинів) [4].

Ще більш загрозливою стала вказана ситуація у ЗСУ та інших військових формуваннях у 2024 році, а саме – кількість осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у виді СЗЧ (ст. 407 Кримінального кодексу (КК) України), зросла до 60 тисяч, а не внесених у Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР) (ст. 214 Кримінального процесуального кодексу (КПК)), – до 100 тисяч [5].

При цьому варто зазначити, що однією з детермінант, яка спричинює та обумовлює наявність такої негативної тенденції з означеної проблематики, є порушення відповідними суб'єктами інформаційної діяльності у сфері військової служби встановленого порядку надання офіційних відомостей про всі випадки вчинення СЗЧ у тих чи інших військових частинах і в цілому по системі підрозділів ЗСУ та інших військових формуваннях.

Без сумніву, в таких умовах досить важливо повно та всебічно встановити ті причини та умови, які сприяють вчиненню кримінальних

правопорушень у формі СЗЧ, а також розробити науково обґрунтовані заходи запобіжного характеру, спрямовані на їх усунення, блокування, нейтралізацію тощо.

Враховуючи вищевикладене, метою цієї статті й стало обґрунтування необхідності підвищення рівня інформаційного забезпечення у сфері військової служби з питань, що стосуються відображення в офіційних документах випадків СЗЧ, а головним завданням – доведення обов'язку щодо дотримання у всіх таких випадках встановленого у нормативно-правових актах порядку надання командирами військових частин і підрозділів усіх рівнів управління в ЗСУ та інших військових формуваннях у невідкладні терміни точних і юридично вивірених даних про осіб, які вчинили дане кримінальне правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати вивчення наукової літератури показали, що досить активно та предметно розробкою зазначеної вище проблематики займаються у сьогоднішні такі учені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, І. М. Коптун, В. Я. Конопельський, М. В. Корчевський, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, О. Н. Ярмиш та ін.

Проте, у контексті вибраного у цій науковій статті предмету дослідження, слід визнати, що доктринальних розробок є недостатньою, а опубліковані праці не носять комплексного характеру із тим, щоб в умовах воєнного стану в Україні здійснювати системні заходи щодо усунення, блокування, нейтралізації тощо тих детермінант, які сприяють вчиненню такого виду злочинів, що й обумовило вибір теми зазначеної роботи.

Виклад основного матеріалу. На науковому рівні загальновизнаним є підхід, згідно з яким тільки після встановлення детермінаційного комплексу причин і умов, що сприяють вчиненню певного злочину, можна вести мову про організацію заходів, спрямованих на його запобігання та протидію (у виді застосування перед-

бачених форм кримінальної відповідальності, включаючи покарання) [6, с. 69-82].

Застосування зазначеної методології пізнання явищ і процесів, а також індивідуальної злочинної поведінки військовослужбовців, дало змогу в ході даного дослідження встановити наступні детермінанти, які у сьогоденні сприяють вчиненню СЗЧ, а саме – це:

1. Безвідповідальне, а, подекуди, нелюдське поводження та використання командирами військових частин і підрозділів підлеглих військовослужбовців при виконанні бойових завдань на лінії безпосереднього зіткнення з аналогічними силовими структурами росії.

Сутність проблеми полягає в тому, що на бойові позиції постійно направляються переважно одні й ті ж військовослужбовці, при наявності у військовій частині значної кількості осіб, які за весь період війни з державою-агресором з об'єктивних та суб'єктивних причин фактично не були на так званому «нулі». І це при тому, що внаслідок перебування в зоні бойових дій і перші, й другі мають статус «учасника бойових дій», але об'єктивно для тих, хто безпосередньо несе службу в окопах, рівень «виживання» знижується до «нуля».

Зіштовхуючись із такими реаліями, свавіллям частини командирів та безконтрольністю за діяльністю командирів із боку вищестоящих структур та громадськості (позаяк, відповідно до положень ст. 64 Конституції України в умовах воєнного стану такий вид соціального моніторингу здійснюватись не може), певна частина військовослужбовців стає на шлях вчинення СЗЧ, мотивуючи таку протиправну поведінку конституційним невід'ємним правом на життя (ст. ст. 3, 27 Основного Закону) [2].

2. Відсутність постійної практики у ЗСУ та інших військових формуваннях притягнення до юридичної відповідальності командирів усіх рангів за масову загибель у ході бойових дій та потрапляння українських військовослужбовців у полон.

Зокрема, ще з II-ї світової війни і до сьогодення у військах США та їх союзників із Європи, за втрату більше 30% особового складу командир військового підрозділу підлягав звільненню з посади, а за результатами службового розслідування міг бути відданий під суд військовому трибуналу [7].

Формально такий підхід знайшов своє відображення у 2024 році й в Україні у виді появи законопроекту про покарання командирів за великі втрати особового складу [8].

Проте, як видається, враховуючи сьогодишню практику формування («від і до») органів державної влади, включаючи ЗСУ та інші військові формування, тільки представниками тієї політичної сили, яка має більшість у Верховній Раді України (так званими «своїми» людьми), навряд чи можна сподіватись, що командири,

призначені командувачем Сирським, будуть притягнуті до юридичної відповідальності за службову недбалість, деспотизм, інші свавільні дії та професійну некомпетентність – це «правила» корпоративної етики та спосіб захисту «професійного мундиру» [9].

Звичайно, що в таких умовах деякі військовослужбовці вибирають із двох альтернатив (загинути або вижити) той варіант, який дає шанс та можливість забезпечити (хоча й протиправним шляхом – у виді СЗЧ) своє життя.

3. Високий рівень кар'єризму в деяких командирів військових частин та підрозділів, які в умовах виконання бойових завдань на фронті реалізують його шляхом свавільного відношення до підлеглих, а також неповаги їх честі й гідності та іншого нелюдського поводження з військовослужбовцями.

Такий спосіб «управління» військом зазначені «горе-начальники» отримали в ході навчання ще у радянських і «расейських» військових училищах, де образ «великого полководця» всіх часів і народів Жукова був зразком поведінки з підлеглими військовослужбовцями, а саме: за рахунок сотні тисяч трупів цих осіб він форсував Дніпро, Віслу, Одер та захопив Берлін, цинічно заявивши при цьому, що «російські жінки ще нарожають» [10].

Більш того, такі «держиморди» з цих самих міркувань переслідують до кінця (допоки людина або загине, або вчинить СЗЧ) тих військовослужбовців, які змогли в якийсь спосіб (особливо після видання Кабміном України відповідної постанови [11]) добитися переведення в іншу військову частину – шляхом поширення брехні, наклепу та іншої інформації для їх нових командирів [2].

У такій військовій «пастці» окремі з військовослужбовців вчиняють СЗЧ вже у нових військових підрозділах.

4. Грубе та безвідповідальне порушення командирами військових частин відомчих нормативно-правових актів із питань, що стосуються подачі інформації про вчинені правопорушення військовослужбовцями [12].

Як встановлено в ході даного дослідження, поширеними в ЗСУ та інших військових формуваннях є такі юридично значущі факти, як:

а) поступове виведення осіб, які вчинили СЗЧ, поза штат військової частини, через певний час після повідомлення про них, як безвісно відсутніх;

б) направлення запиту до відповідних комплектуючих підрозділів ЗСУ про необхідність доукомплектування вакантних посад, які стали наслідком не вчинення СЗЧ, а потенційно безпоруочної втрати військовослужбовця – шляхом обліку, як безвісті відсутнього;

в) поверхове, а, почасти суто формальне проведення службового розслідування за фактами СЗЧ, із метою приховування реального

стану військової дисципліни та взаємовідносин командирів усіх рангів із підлеглими у підрозділі;

г) порушення строків та порядку, об'єму та змісту подачі відповідної інформації про факти СЗЧ у конкретних військових частинах; інші події [2].

Цікавим, з огляду змісту предмета даної наукової статті, є й такий момент: чим довше не передається передбачена Інструкцією Міністерства оборони України інформація про випадки СЗЧ до територіальних управлінь Державного бюро розслідувань у виді Повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (в порядку ст. 214 КПК України), із матеріалами завершеного службового розслідування та всіма необхідними додатками, тим більше СЗЧшників спокійно розгулюють на свободі, бо ними здебільшого взагалі ніхто не займається – ні слідчі органи ДБР, ні зональні відділи Військової служби правопорядку, ні спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері. Цим самим наявність таких «СЗЧшників на свободі» є серйозним демотивуючим фактором, що негативно впливає на інших військовослужбовців, які піддають сумніву сам принцип невідворотності покарання. Такі «латентні» явища [13] посилюють бажання та готовність деяких військовослужбовців щодо здійснення СЗЧ, що підтверджується проведеними у зв'язку з цим службовими розслідуваннями [2].

5. Байдуже або ж формальне відношення до військовослужбовців, які померли або загинули при виконанні службових обов'язків у зоні бойових дій [14].

Зокрема, всупереч до вимог нормативно-правових актів, що регулюють вказане питання [15], окремі командири військових частин або взагалі не проводять службове розслідування за вка-

заними юридичними фактами, або проводять його формально, або замість словосполучення «помер при виконанні службових обов'язків» у відповідній довідці, яка видається близьким родичам військовослужбовця для отримання передбачених законом фінансових виплат, вживають цинічне слово «помер», що не надає для останніх будь-яких зазначених вище прав [13]. Звичайно, спостерігаючи за такою аморальною за своєю сутністю поведінкою командирів військових частин, деякі військовослужбовці не тільки втрачають довіру та повагу до них, але й вчиняють різноманітні спроби, включаючи СЗЧ, намагаючись вийти з-під їх командування.

6. Інші детермінанти, які оприлюднені в наукових інформаційних та тому подібних джерелах [16], що присвячені причинам і умовам вчинення СЗЧ у ЗСУ та інших військових формуваннях.

Висновки. Без сумніву, якщо в умовах, коли російські війська щоденно на окремих ділянках просуваються углиб території України і фактично захоплюють українські населенні пункти, маючи чисельну перевагу у кількості військовослужбовців та «жуковських» послідовників ведення воєнних дій [17], не здійснювати повноцінного комплексу кримінологічних заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які породжують та обумовлюють випадки вчинення СЗЧ у ЗСУ та інших військових формуваннях, то ніяка сьогоднішня непродумана і недолюга мобілізація не тільки не підвищить боєздатність національних Сил оборони, але й не зупинить тенденції ухилення військовослужбовців від виконання конституційного обов'язку (ст. 17 Основного закону України) щодо захисту територіальної цілісності нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Основи методології наукових досліджень: навч. посіб. для студ. і курсантів / за ред. П. С. Прибутька. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 156 с.
2. Башкатов В. Б. Трохи про наболіле.... <https://www.facebook.com/public/Viktor-Bashkatov>.
3. Дезертирство. Самовільне залишення військової частини або місця служби. URL: <https://wikw.legalaid.gov.ua>.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс генерального прокурора*: оф. веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
5. Альвіна Камінська. З початку повномасштабного вторгнення рф прокуратура зареєструвала майже 60 тисяч проваджень щодо СЗЧ в армії. *Рубрика все по полицях*. URL: <https://rubryka.com/2024/10/16/z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtrornennya-rf-prokuratura-zareyestruvala-majzhe-60-tysyach-provadjzen-shhodo-szch-v-armiyi/>.
6. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 440 с.
7. Володимир Фурман. Бойовий імунітет. Огляд змін до законодавства – *ЮРЛІГА – Liga zakon*: URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210201_boyoviy-muntet-oglyad-zmn-do-zakonodavstva.
8. Олена Гнатишина. У ВР внесли законопроект про покарання командирів за великі втрати особового складу: що відомо. *ПОЛІТАРЕНА*. 2024. URL: <https://politarena.ua/u-vr-vnesly-zakonoprojekt-pro-pokarannia-komandyriv-za-velyki-vtraty-osobovoho-skladu-shcho-vidomo-53343/>.
9. Галушка В. Ю. Проблеми кадрової політики у Збройних Силах України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32(71). № 5. С. 58-62.

10. Євген Букет. Мундири в крові: «маршал – катафалк» георгій жуков. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/11/24/mundyry-v-krovi-marshal-katafalk-georgij-zhukov/>.
11. Про реалізацію експериментального проекту щодо вдосконалення механізму переміщення військовослужбовців між військовими частинами Збройних Сил за їхньою ініціативою: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2024 № 1291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
12. Про затвердження Інструкції з надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, військові адміністративні правопорушення та адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушенням військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній службі транспорту: наказ Міністерства оборони України від 29.11.2018 № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
13. Оболенцев Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2001. 19 с.
14. Тетяна Бодня. Загиблі на фронті, але не у звітах: як система змушує родини військових самостійно розслідувати обставини їхньої смерті. *"Цензор.НЕТ"*. 2024. URL: <https://censor.net/ua/resonance/3521712/rozsliduvannya-obstavyn-zagybeli-viyiskovyh>.
15. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 21.11.2017 № 608. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
16. Ольга Кацан, Сергій Горбатенко. СЗЧ: чому військовослужбовці кидають армію і як вирішити проблему. *Радіо Свобода. Донбас. Реалії*. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/problema-szch-v-armiyi/33167627.html>.
17. Олена Капнік. Чому ЗСУ відступають з населених пунктів: військовий експерт назвав причини. *ТСН. Віі-на*. URL: <https://tsn.ua/ato/chomu-zsu-vidstupayut-z-naselenih-punktiv-viyskoviy-ekspert-nazvav-prichini-2693295.html>.